

Segona memòria¹

Se souvenir, c'est s'écorder.²

La dona que sóc ara va nèixer un 15 o un 16 de gener —els papers no s'hi posen d'acord— de l'any 1922 a la ciutat de Lleida. Era la segona filla; la gran, la Maria (1918-1993), tenia quatre anys, tota una senyoreta. Diuen que el pare volia un noi, xiquet i xiqueta, el que tocava. Hauria sigut un Leonardo com ell, nom sonor i elegant que a la nostra família es va perdre. Així doncs, vaig haver de ser una altra Dolores, que encara figura al carnet oficial per pròpia deixadesa. De fet, com la yaya aragonesa, com la seua filla petita, com la filla de la filla i així successivament. Dec haver arrossegat aquesta decepció del pare tota la vida. Ho dic perquè molt aviat m'obstinaria a triar camins per on aleshores només transitaven homes. Un pare frustrat era la cosa millor que em podia passar. Inconscientment culpable de ser una dona, he fet el que calia per desmentir el que amb contundència Virginia Woolf afirma, des de la seua Anglaterra natal: "Nosaltres som les filles i les germanes dels homes educats." Des d'aquest racó del sud europeu, puc imaginar que prenia educats en un sentit ampli, que aquí traduiríem per 'saber de lletra'.

1. El títol ordinal pressuposa una primera memòria: la que vaig escriure en forma de novel·la autobiogràfica l'any 1968. La vaig titular *Desert de boira* i la vaig presentar al Premi Prudenci Bertrana —que va guanyar Manuel de Pedrolo amb *Estat d'excepció*. Ha quedat inèdita. Al llarg d'aquesta biografia que teniu a les mans hi recorro en alguna ocasió.

2. GIROUD, F., *Gais-z-et-contents*, París, 1996.

Posada a escorcollar-me, em sembla que vaig aprendre a plorar ben aviat, cosa que més d'un entès considera encara propi de dones. Hi havia en aquell temps una cançoneta popular que feia "Por qué lloras, pobre niña, sentadita en el portal...", que narrava la història de l'orfeneta abandonada, d'aquelles que sortien als fulletons que mans invisibles feien passar per sota la porta i que potser la mare l'legia d'amagatotis. Els de casa me la repetien només per veure'm plorar: "És una xiqueta molt sentida", deien. Els devia semblar un orgull nou, un luxe. La primera sala de cinema que em ve a l'esment, una mena de paradiso particular, seria també l'escenari d'una estranya desesperació: van haver de traure-me'n. Per tant, no resultarà sorprenent que els meus retorns a la infància, des d'aquest instant, vagin lligats al plor i a la meravella del cinematògraf. Ni tampoc que aflorin ara, en un capvespre grisós del nou segle quan, si per una banda em sembla divertit endevinar el paisatge de fora a través de l'estor de puntes, per l'altra sé que les acàcies i les catalpes del carrer s'han començat a despullar. Tot plegat, un estat d'esperit entre melancòlic i engrescador, per al qual el gran Baudelaire devia inventar el seu etern spleen.

D'entrada, em repeteixo ara i adés que les històries de dona no deuen tenir gaire interès per a la posteritat. Simone de Beauvoir, a l'època en què va fer-me de mirall, inventava per a ella mateixa el títol de jeune fille rangée. A l'altre extrem, Madame Élisabeth Vigée-Lebrun diuen que mullava la ploma en l'aigua amarga de les seues llàgrimes a l'hora de retrobar-se. Prometo no arribar tan lluny. Qui sap si, en el meu cas, les llàgrimes han sigut l'adob que assaonava el propi tros,³ qui sap si,

3. Mot usat a l'horta per indicar una 'peça de terra cultivada que posseïx algú'.

malgrat tantes nostàlgies acumulades, em sento encara captivada pels anys que he viscut. Podria succeir que el pòsit de sal que me'n queda tingui actualment un saludable regust d'enyor.

De menuda m'enyorava de tot. Un dels fills, el qui se n'hauria d'anar tan d'hora, degué heretar de ple el meu enyor. A canvi, durant el poc temps que li va ser permès de viure m'hauria d'encomanar la passió adquirida per les flors d'arreu, una herència mai no desmentida que he anat cultivant de més en més. D'un temps ençà solc repetir que enyor i flors han contribuït a engruixir l'afany, compartit per ell, d'"enganxar paraules l'una darrere l'altra per explicar històries, o per no dir res".⁴ Avui, abrigada pels anys que no m'han destruït del tot, em sento inclinada a collir-los, els records i les flors, abans que un vent traïdor no me n'esbarriï els fulls, no me n'esborri les traces.

4. Citació d'una endreça que em va dedicar el poeta de Menàrguens Joan Barceló i Cullerés en la seva obra *Ulls de gat mesquer*, Barcelona, 1979, que acaba fent: "[...] d'olors astrals, el bosc n'és ple."

Arxius imaginaris

¿Hauria de començar pel començament? No m'han fet gaire peça els camins trillats, prefereixo les dreceres: perdre-m'hi, si cal, sentir sota la pell la frisança de les pors primitives, perdre-m'hi per retrobar-me, sovint perquè els altres em busquin per explicar-los l'aventura. Sóc ponentina i des de fa un temps acostumo a apropiarme del vers-aforisme que un poeta lleidatà d'abans de la guerra publicava pels anys trenta:

Fruita pansida o fruita verda.
Lleida i jo som així:
O boira que entumeix
O sol que esquerda.¹

Definició proverbial, esdevinguda tòpica, que pren com a motius uns elements climatològics de les nostres terres interiors: la boira, en primer pla.

Arribada en aquest punt, em pregunto si a ciutat hi devia haver boira baixa ajaguda o boira alta enganxada al cel, en aquell 15 o 16 de gener de 1922. Dins el primer esboç biogràfic amb voluntat de novel·lar-me² confessava: "[...] vaig ser noia de gener i, per tant, em resultava difícil conservar-ne la dignitat i la compostura." Quan més endavant em vaig aficionar als pronòstics em delia per reafirmar-me com a dona de sol, per més que l'obscur Saturn em fiqués la por al cos i la capriciosa Venus m'omplís el cap de vent, o més endavant de moixonets. Només que a la llarga, a còpia d'auscultar-me, he optat per acceptar amb un puntet de coqueteria

1. ESTADELLA I ARNÓ, J., Arquimesa, Lleida, 1936, p. 160.

2. SISTAC, D., Desert de boira. Vegeu nota 1.

el destí de la Cabra i dic: sóc capricorniana de cap a peus. Amb tot, vull deixar palès que en més ocasions de les que hauria desitjat he hagut d'emparar-me en els contraforts, esgarrapar la paret de valent per atènyer el cim imaginari des d'on, al cap dels anys, suposo que hauré pogut oblidar la dèria d'exhibir-me. Tenia tota la raó la meua filla petita, la sagitari que apuntava lluny, quan a l'escola primària em dibuixava mitjançant una mena de gargot amb faldilles passejant-se per les altures perquè argumentava: "La mare sempre va per les muntanyes."

Ara bé, si deixo de banda l'entremaliada fantasia, del que no goso dubtar és del fet que, a l'hora de nèixer, no hi havia prop meu ni llevadores uniformades ni cambres amunt i avall, amunt i avall, com les que he admirat de gran al cinema o en alguna sèrie britànica de luxe. Amb tot, ja que la mamà devia gastar una traça notable a fer ganxet, que va conservar fins al final de la vida, o a teixir amb les seues eternes agulles de fer mitja, m'entendreix imaginar que els llançolets del meu primer bres de vímet —¿on són els sargaires d'antany?— fossin de lli de casa i fistonats amb brodat anglès, els més sumptuosos acabats amb entredós i puntes teixides a mà. La Maria Sanvicén Clavé³ (1896-1983) havia anat a costura, a instruir-se en aquelles labors antigues que ja havien practicat les deesses del destí, ordidores de les existències humanes. En aquest sentit, em sorprèn que pels anys quaranta jo mateixa hagués sigut obligada a practicar les arts de dona, en el bon sentit de l'expressió, a l'hora de fer-me educadora de minyons a l'Escola Normal de Mestres —més aviat de mestresses— a la meua ciutat. D'aquella

3. Ella firmava Sanvisén, segons l'ortografia fonètica.

matèria, considerada necessària per continuar la tradició de la feminitat, em van caldar.⁴ La pobra mare no se'n podia avenir: "De què et serveix tanta lletra si no saps ni sargir-te les mitges?" Una servidora devia tornar a plorar com una magdalena, i aquesta vegada en públic, davant dels rostres hermètics dels senyors i d'alguna senyora del tribunal entre els quals hi havia l'il·lustre patrici Felip Solé i Olivé, que devia fer cara de no ser-hi. Per consolar-me'n, jo mateixa em deia que tota la culpa la tenia el retall de roba fluixa que, a l'hora de posar-hi un pedaç a l'esbiaix, s'escagassava per no res. En resum, que em volien alligonar sobre els quefers femenins i jo els sortia de trasantó. Tragèdia matinera que he arrossegat com un llast en més d'un escrit posterior: quan l'any 2000, posem per cas, m'assabentava per la premsa que pretenien incloure la matèria economia domèstica a les escoles tornaria a fer sentir la meua veu, com si intentés justificar-me d'aquell fracàs, ja llunyà. Sota un títol cridaner,⁵ hi recordava que l'estiu dels anys quaranta me l'havia passat al celobert d'un convent de monges que m'ensinistraven en el vell i bell art de la costura, a l'època en què les donetes que pujàvem ens hi havíem de dedicar, com la mare de Déu, mentre els homes anaven a estudi. Aquell setembre em vaig guanyar amb escriu el sobresaliente.

Fora d'arxiu,⁶ encara rescato una altra imatge entranyable: la meua mare, la gran dels Sanvicén Clavé arribats de la "terra retirada"⁷ de la Franja, que havien plantat una vaqueria al camí vell de Corbins, venia llet

4. 'Suspendre'.

5. SISTAC, D., "Altres litúrgies", La Mañana, 5 de novembre de 2000.

6. Em refereixo al que m'han explicat altres persones de la família.

7. Al·lusió a l'obra d'IBARZ, M. (nascuda a Saidí), La terra retirada, Calaceit, 1993.

en una escaleta obaga del nostre carrer del Carme. Devia anar-hi a trenc d'alba i mentre esperava clients no devia parar de fer puntes. A tants anys de distància, el cinema em torna a temptar de gairell —memòria fàcil reiterada— i penso en el film mexicà *Como agua para chocolate*. Malgrat la parla forastera i apressada dels actors i les actrius, la pel·lícula em proporcionaria un pòsit estrany, aprofitable, tant, que en una altra nota periodística⁸ vaig deixar constància d'aquella estranya febre de teixir i desteixir, de la meticulositat a l'hora de confeccionar menges per a mi exòtiques, de la flassada que la noia segona tricotava tot esperant, en hores per a ella de passió recòndita, i que, a la llarga, serviria de mortalla per als sofridors amants.

M'he enfilat massa. Fet i fet, la lletereta del carrer del Carme d'una "ciutat llunyana" no era la segona filla de la casa, ni la història no succeïa en un país d'ultramar. En realitat, a la Maria no li calia esperar torn per maridar-se. Era la gran i els de casa mai no la van anomenar d'una altra manera. A l'hora de casar-se l'aixovar no devia consistir únicament en un feix de llançols Tolrà, sinó en guarniments fets a mà en hores de neguitosa espera. Tal vegada no era pecat emmirallar-se en filles de casa bona que, a més del dot, farcien la caixa de núvia, de fusta treballada, amb roba de casa per a tota la vida. Al cap i a la fi, les princeses dels contes de fades també teixien i filaven —més aviat brodaven— mentre esperaven l'amor vora el mar. Evidentment, el pretendent de la Maria no era cap príncep, sinó un ferroviari acabat d'arribar de l'Aragó més pròxim. A la fotografia en cartoné que encara conservo és un xicot esvelt, de rostre esprimatxat i bru, que duu

8. SISTAC, D., "Bell poema culinari", *La Mañana*, 23 d'agost de 1993.

al coll un mocador de color indefinit a tall de corbata, amb el rellotge de butxaca ben visible. No me'n puc avenir: entre aquest jove magre amb americana creuada i la mà dreta oculta entre trauc i trauc, com si es protegís el cor, i el pare rodanxó i ben faixat que vaig conèixer, la distància que hi ha em resulta insalvable. Si fóssim als temps d'ara, qui sap si el fotògraf l'hauria fet somriure com a les dametes de l'època aureolades de misteri, immerses en una boira antiga que ha travessat els anys. Quan dic això, penso en la foto-postal de la tieta Enriqueta, que no ha parat de somriure des de la consola dels qui hi són i els qui no hi són. El seu aire de nina inabastable fa pensar que ignora tota la tragèdia posterior. Per a la dona que sóc actualment pertany a la categoria d'avantpassada il·lustre.

Tornant al meu futur pare, era el temps en què la classe ferroviària —no sé si ja podríem considerar-la així— començava a surar a la ciutat. M'atreveixo a pensar que fins i tot entre la pagesia d'aleshores gaudia d'un cert prestigi. Des d'aquell primitiu bastiment de vies i agulles fins a l'antic carrer del Carme encara només hi havia un pas. M'agrada pensar que, pel temps de la lletereta del vell camí de Corbins, els hiverns ja eren llargs i boirosos i que l'amor nou, al fons de la llòbrega botigueta improvisada, li encenia la pell llisa i colrada que conservaria fins al final. En servo un retrato de fadrina en què me'n sorprèn l'aire seriós, ni de nina conscient del propi atractiu ni amb posa estudiada. Com que mostra ben visible un llibret amb tapes blanques de nacre i duu un rosari entortolligat a la mà, dedueixo que es tracta de la seua primera comunió. Al vestit, tavellat de dalt a baix, una flor artificial a l'esquerra de l'escot serrat sembla voler suavitzar l'adustesa de la imatge. Uns cabells foscos i abundants animen l'oval

encara tendre del rostre. Si la seua germana petita que havia arribat de trasantó, la Clotilde de la família, no m'ho hagués desmentit, m'hauria pogut imaginar que era la imatge d'una núvia sense nuvi.

Acabo d'esmentar la tieta Clotilde, la Cloti per als parents i coneguts. Entre la gran i ella s'havien escolat catorze anys. La padrina Bepeta havia tingut l'acudit de deixar-se embarassar a punt de casar-se la Maria. I això després d'haver deslliurat el Francisco, el Ramonet, el Josep i el Juanito. Quan se'm va encomanar la passió pels antropònims em vaig demanar d'on devien traure aquell Clotilde de ressonàncies franques que, com la santa, hauria d'estar marcada per la viduïtat eterna. Després d'haver-se-li mort el segon marit, si el cuc de l'enyorança em martiritzava la solia convidar les tardes de diumenge. Més endavant, ja amb tots els mals dolents, em va prometre que aniríem plegades a l'altre costat de la passarel·la nova on ara comença el barri de Pardinyes, que s'ha estès com una taca d'oli, a l'indret desconegut on ja no campa la caseta de toves amb vaqueria inclosa, allí on ella deia que la Lola havia vist la primera llum.

És un temps irrecuperable, però quan al registre civil em van lliurar la meua partida de naixença especificada i amb prou feines hi vaig poder llegir —gris sobre groc envellit— que aquella noia, que des d'ara s'anomenaria Dolores i Josefa, de part de les àvies respectives, havia nascut al camí vell del llogarret de Corbins, en una casa sense número,⁹ vaig recordar divertida que uns altres prodigis havien succeït també en un estable o a la pallissa d'una casa de pagès.

9. A l'original, textualment: "[...] o sea en vaquería".